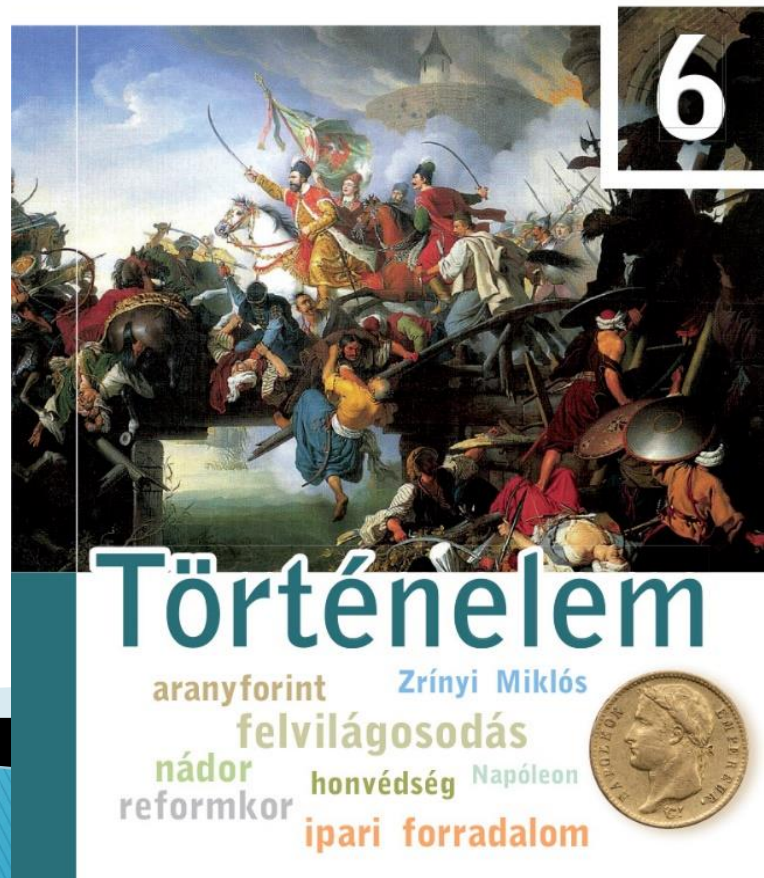

A tankönyvvelméleti kérdések

ÚJGENERÁCIÓS tankönyv

Kaposi József

A tankönyvek történeti változása

- ❑ Comenius előtt könyv = tankönyv
- ❑ tankönyv = Comenius: Orbis pictus – szöveg + kép
- ❑ Reformpedagógia: tanuló- és tanulóorientált ped. elméletek
- ❑ 1930-tól: technikai fejlődés (Offset-nyomás, mélyszín-nyomás)
- ❑ XX. század 2. fele: a tankönyvek „forradalma”: több hasábos elrendezés, kurzív és kövér betűk, 9 féle betűméret, képek
- ❑ 1960-as évektől. Színek alkalmazása
- ❑ 1980-tól: színek a szövegben is, betűk, szövegblokkok, tarka sávok

A tankönyvek paradigmaváltozása

- minden nagy társadalmi, kommunikációs forradalom idején, után
- filozófiák, nevelésfilozófiák, tanuláselméletek módosulása után

A tankönyv, mint didaktikai eszköz

Tankönyvi funkciók

1. Tudományos: ismeretközvetítés, a tudományos megismerés módszertanának közvetítése, **érték- és kultúráközvetítés**
2. Pedagógiai: motiváció, tanulásirányítás, szelektív, diff., rugalmas, önálló, problémamegoldó gondolkodás, szemlélet- és tudatformálás, **perszonifikáció**
3. Intézményi: oktatási dokumentum, a tantárgyi rendszer manifesztációja, értékközvetítés, **szocializáció**

A tankönyvek megítélésének minőségi paraméterei

- ▶ A tankönyvek minősége önmagában nem létezik → társadalmi meghatározottság
- ▶ Szoros összefüggés a tanítás cél-, és feladatrendszerével
- ▶ Ismeretközvetítés – Képességfejlesztés – Érték-, és normaközvetítés

Nemzetközi irányelvek a tankönyvek megítélésében

- ▶ Nemzetközi tankönyvrevízió
- ▶ Előítéletek, negatív klisék, rejtett előfeltételezések kigyomlálása
- ▶ Hierarchizált szempontsorok, raszterek
- ▶ UNESCO-alapelvek
- ▶ Konszenzusos standardok

UNESCO állásfoglalás, 1989

ALAPELVEK:

Tudományos megfelelés

Didaktikai standard

Előítélet mentesség

Transzparencia

Megfelelő képretorika

CÉLOK:

- Békére, nemzetközi megértésre nevelés
- Az emberi jogok tiszteletben tartására nevelés
- Felelősségre, fogékonyságra nevelés a gyengék, szegények, elesettek iránt
- Környezetvédő magatartásra nevelés
- A kulturális örökség védelmére nevelés
- A kulturális sokszínűség elfogadására nevelés
- Toleranciára nevelés

Konszenzusus standardok

1. Tudományos megfelelés

2. Didaktikai standard

- a tanulók életkori, pszichikus sajátosságainak, értelmi és lelki fejlettségi szintjének való megfelelés
- legyen életszerű, élet közeli a tankönyv; mind tartalmában, mind a külső megformálásban a tanulók érdekeit tartsa szem előtt.
- az “egyetlen igazság” hirdetésének kerülése, multiperspektívikus megközelítés, sokféleség a tartalomban és a módszerekben
- A kérdések haladják meg a pusztá reprodukció szintjét, és ösztönözzenek a gondolkodás magasabb műveleteire is (elemzés, összehasonlítás, értékelés stb.)

3. Előítélet mentesség

4. Transzparencia

5. Képretorika

Szemponatok a tankönyvek megítéléséhez

1. Szaktudományi szempontok
2. Pedagógiai–didaktikai szempontok
3. Nyelvi szempontok
4. Könyvészeti szempontok

Szaktudományi szempontok I.

1. *A tankönyv szemlélete*

- **Korszerű** (a jelen elvárásaihoz alkalmazkodó, nem elavult).
- Faji, nemi, etnikai, vallási **előítéletektől mentes**.
- **Értékmegőrzésre** (az élet, a környezet, az emberiség kulturális örökségének védelmére) ösztönöz.

2. *A tankönyv nyitottsága*

- Az adott tudomány **megismerési eljárásai**, módszerei, sajátosságai kiderülnek.
- A szerző utal a **vitás kérdésekre**, hipotézisekre (kontroverzitás).
- A szerző fontosnak tartja, hogy az **előszóban** megnyerje a tanulókat a tanuláshoz (tanulási cél közlése, motiváció)
- A szerző további tanulásra, **tájékozódásra** ösztönzi a tanulókat (irodalomajánlással, feladatokkal stb.).

Szaktudományi szempontok II.

3. A tananyag kiválasztása

- A tananyag kiválasztásának szempontjait a szerző **kinyilvánítja**.
- A tananyag kiválasztása a **kritériumainak** megfelel.
- A kiválasztott tananyagban szerepelnek a **legújabb** tudományos ismeretek és módszerek.
- A kiválasztott tananyagban szerepelnek az **alapvető** (lényeges, tipikus és reprezentatív) témák.
- A tanulók **érdeklődését** kielégítő anyagrészek is szerepelnek.
- A kiválasztott tananyag alkalmas a **problémacentrikus** tanításra és tanulásra.
- A tananyaghoz választott **képek, ábrák, térképek, stb. minősége** megfelelő.
- **Mennyisége** az adott korosztály számára megfelelő.

Szaktudományi szempontok III.

4. *A tananyag strukturáltsága*

- A tananyagrészek **jól tagoltak**.
- A tananyagrészek **egymásra épülnek**.
- A tananyagrészek **koherens** egészet alkotnak.

5. *A tananyag prezentációja*

- A tananyag mentes a **szakmai pontatlanságoktól**, vitatható állításoktól.
- A szakterminológia **következetes és korrekt**.
- A tananyag utal az interdiszciplináris vonatkozásokra (**tantárgyköziség**)
- Az **elsajátítást** gyakorlati példák, feladatok, kísérletek stb. segítik.

Pedagógiai–didaktikai szempontok I.

1. A tankönyv használhatósága a tanulók szempontjából (*Tanulhatóság*)

1.1. Az életkori sajátosságok

- ▶ A tankönyv figyelembe veszi a tanulók lelki és szociális **érettségének** adott szintjét.
- ▶ A tankönyv ismeret- és feladatmennyisége **arányos** a tanulók befogadó-készségével és a rendelkezésre álló idővel.
- ▶ A tankönyv a szaktárgy szaknyelvét a tanulók **életkorának** megfelelően, ugyanakkor szakmailag helyesen használja.
- ▶ A tankönyv **nyelvezete és stílusa** a tanulók életkorának megfelelő.
- ▶ A tankönyv a közvetítendő ismereteket **életszerűen** mutatja be.

Pedagógiai–didaktikai szempontok II.

1.2. Tanulásmódszertani szempontok

- ▶ A tananyag megértését és elsajátítását **sokféle didaktikai** megoldás segíti.
- ▶ A tankönyv nagy gondot fordít az ismeretek **rendszerzésére**.
- ▶ A tankönyv lehetőséget ad az **önellenőrzésre**.
- ▶ A tankönyv többféle **tanulási módszer** elsajátítására és gyakorlásra ad lehetőséget.
- ▶ A tankönyv **problémaelemző** tanulásra ösztönöz.
- ▶ A szerző felhívja a tanulók figyelmét **egyéb ismeretszerzési** lehetőségekre.
- ▶ A tankönyv az önálló **tanulási képesség** fejlesztésére alkalmas.

Pedagógiai–didaktikai szempontok III.

1.3. Motiváció

- ▶ A **tanulási célok** a tanuló számára ismertek.
- ▶ A **követelmények** a tanuló számára nyilvánvalóak.
- ▶ A tankönyv a tanulók **érdeklődését felkelti**, tanulásra, gyakorlásra motivál.
- ▶ **Játékra, cselekvésre, feladatmegoldásra** ösztönöz.

1.4. Illusztrációk

- ▶ Az illusztrációk **sokfélék** (képek, ábrák, grafikonok, térképek stb.)
- ▶ **Tartalmuk** összhangban áll a tankönyv magyarázó szövegével.
- ▶ Az illusztrációk **mérete** megfelelő (jól láthatók, elemezhetőek).
- ▶ Az illusztrációk **száma** megfelelő.
- ▶ Az illusztrációk **hatékonyan** segítik a tanulást (nem pusztán dekoratív szerepük van).

Pedagógiai–didaktikai szempontok IV.

1.5. Kérdések és feladatok

- ▶ A kérdések **nehézségi foka** a tanulók életkorának megfelelő.
- ▶ A **reproduktív és az elemző kérdések aránya** megfelelő.
- ▶ A kérdések **lényeges, fontos területre** irányulnak.
- ▶ A tankönyv a rendszeres **ismétlésnek, összefoglalásnak** megteremti a feltételeit.
- ▶ A tankönyv **változatos** feladatokat kínál.

Pedagógiai–didaktikai szempontok V.

2. A tankönyv használhatósága a tanárok szempontjából (*Taníthatóság*)

2.1. A tankönyv szerkezete

- ▶ Az **előszó** tanár és tanuló számára fontos ismereteket tartalmaz a tankönyv használatával kapcsolatban.
- ▶ A **regiszterek** (név, hely) segítik a tájékozódást
- ▶ **fogalomlexikon** pontos, korrekt.
- ▶ A kérdések, feladatok **megoldásai** szervesen illeszkednek a tankönyvi tartalomhoz.
- ▶ A **hivatkozások** (irodalom, forrás, kép, ábra stb.) korrektek.
- ▶ A tankönyv **magyarázó szövege és didaktikai apparátusa közötti arány** kiegyensúlyozott.

Pedagógiai–didaktikai szempontok VI.

2.2. A tankönyv tartalma

- ▶ A tanulók érdeklődését kielégítő anyagrészek is szerepelnek.
- ▶ A tananyagrészek koherens egészet alkotnak.
- ▶ A tananyag tartalma megfelel a tanulók életkorának.
- ▶ Mennyisége az adott korosztály számára megfelelő.
- ▶ A szakterminológia a tanulók életkorának megfelelő.
- ▶ A tananyag utal az interdiszciplináris vonatkozásokra (tantárgyköziség).
- ▶ A bevezetett új fogalmak megfelelő sorrendben, egymásra épülő fogalmi hálóként jelennek meg a tankönyvben.
- ▶ A tankönyv alkalmas a követelményekben előírt tantárgyi készségek és képességek fejlesztésére.

Pedagógiai–didaktikai szempontok VII.

2.3. A tankönyv tanítás–módszertani megoldásai

- ▶ A tankönyvet módszertani pluralizmus jellemzi.
- ▶ A tankönyv alkalmas a különböző haladási tempójú tanulók tanulásának differenciált irányítására.
- ▶ A tankönyv alkalmas az önálló tanulásra.
- ▶ A tankönyv alkalmas a csoportmunkára.
- ▶ A tankönyv lehetőséget kínál a tantárgyspecifikus munkaformákra.
- ▶ Az elsajátítást gyakorlati példák, feladatok, kísérletek stb. segítik.
- ▶ A tananyagrészek egymásra épülnek.
- ▶ A tananyagrészek jól tagoltak.
- ▶ A tankönyv jól alkalmazható a képességfejlesztő tanulásirányításban.

Nyelvi szempontok

- A tankönyv a Magyar Tudományos Akadémia (nemzetiségi tankönyvek esetében az adott idegen nyelv) jóváhagyott helyesírási és nyelvhelyességi szabályainak megfelel.
- A tankönyv nyelvezete a magyar irodalmi köznyelv elfogadott normáinak megfelel.
- A tankönyv nyelvezete közérthető és választékos.
- A szókincs a tanulók életkorának megfelelő.
- A szövegben előforduló idegen, régies, tájnyelvi szavak magyarázata megfelelő.

Könyvészeteti szempontok

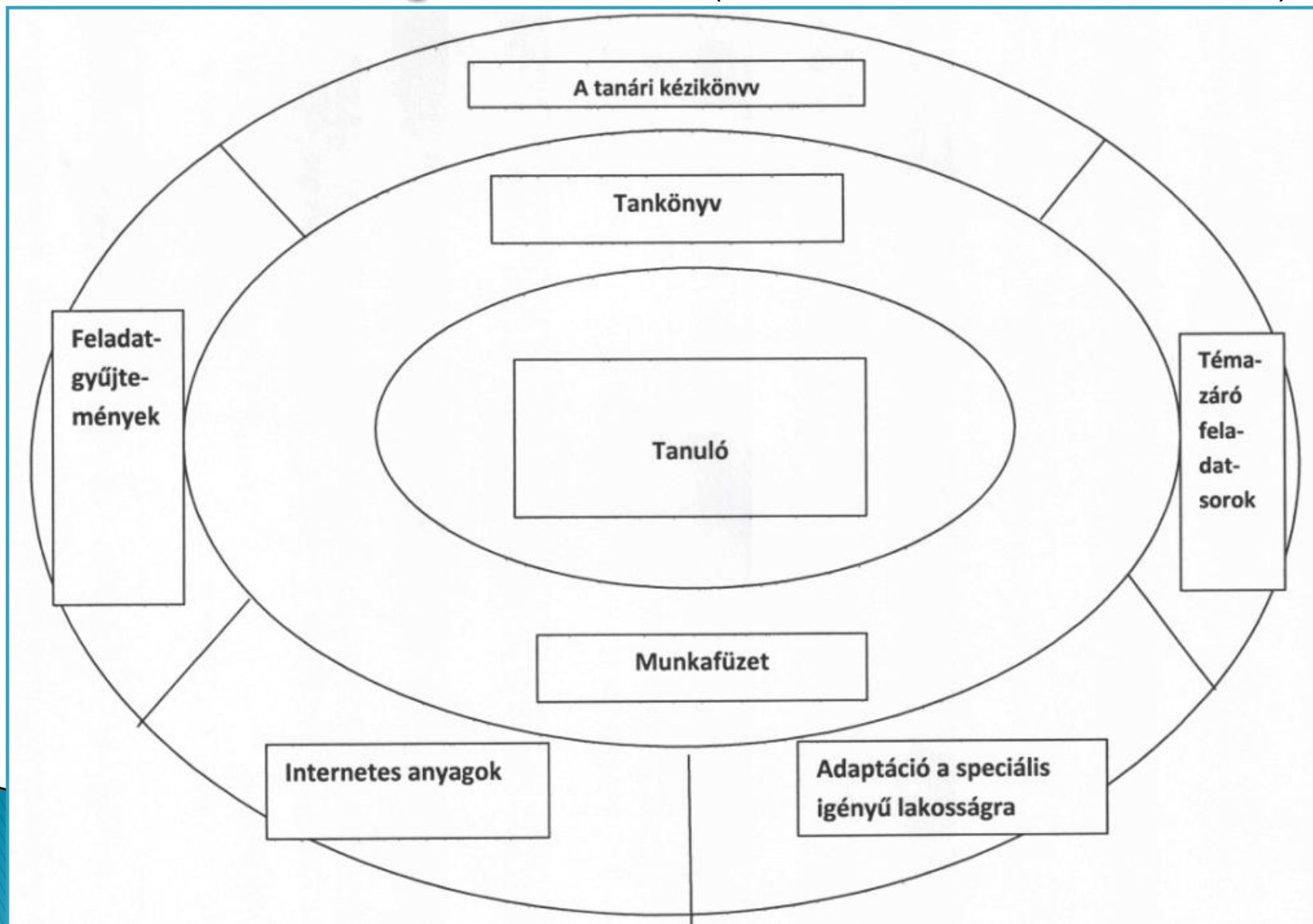
- A könyvtest formátuma, súlya és kötése a tanuló életkorának megfelelő.
- A betűtípus, betűméret, tükörméret és címrendszer a tanuló életkorának megfelelő.
- A szöveg tagolása és kiemelések megfelelőek.
- A nyomdai kivitelezés (kép és szöveg, színek) megfelelőek.

A tankönyv fogalmának változásai, modellek

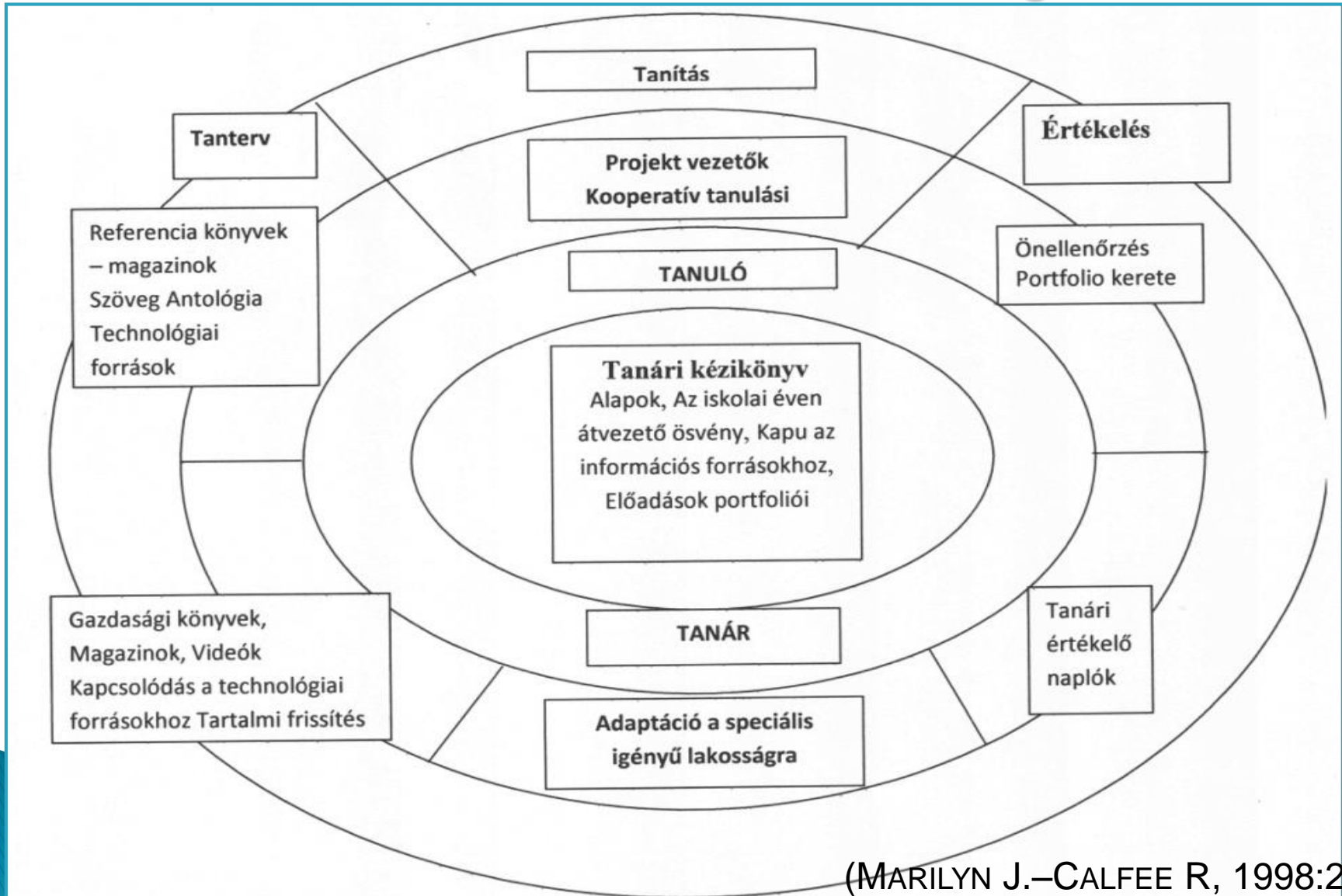
- „Nemzeti kultúra szimbóluma”;
- Didaktikai céllal megírt iskolai oktatásra szánt könyv;
- Piaci termék (árú);
- Tankönyvcsalád, pedagógiai rendszer, programcsomag, digitális taneszköz, tartalomhordozó;
- Tanulóközpontú, tanári kézikönyvre épülő

A tanulóközpontú könyv konstrukciója

(MARILYN J.-CALFEE R, 1998:249.)

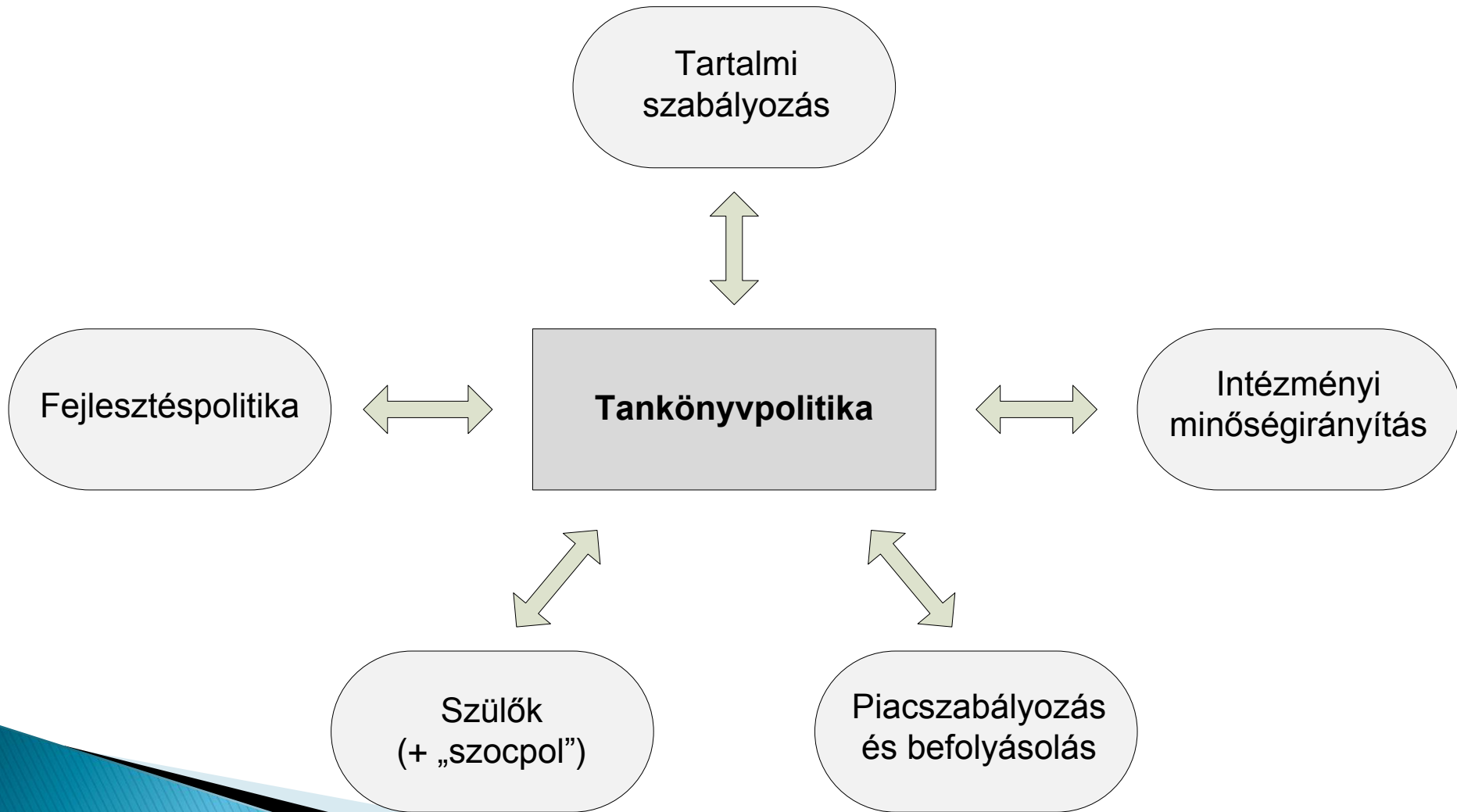

A tanári kézikönyvre épülő rendszerének konstrukciója

(MARILYN J.–CALFEE R, 1998:262.)

Tankönyvpolitika

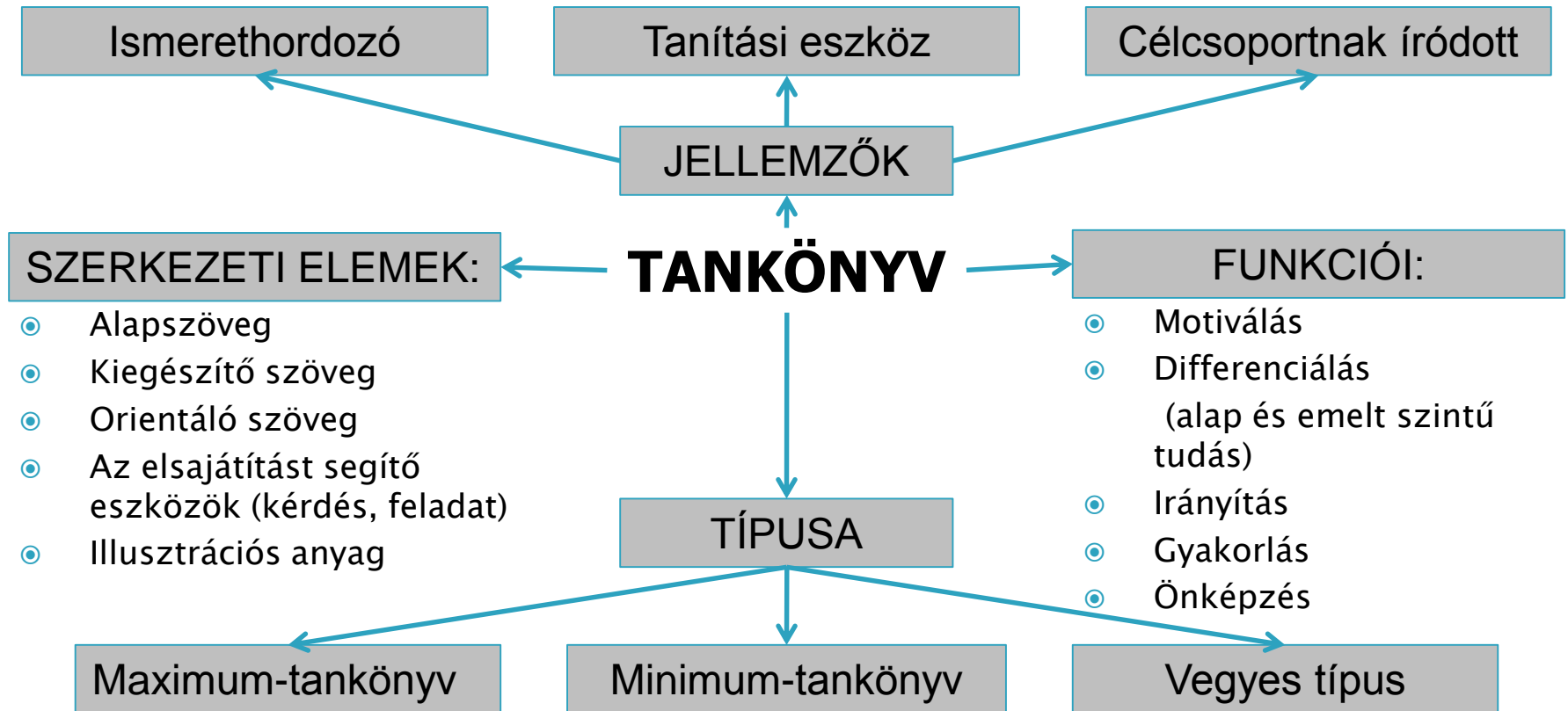

Tankönyvértékelés típusai

Minőségi jellemzők	Szakértői véleményezés	Kísérleti vizsgálat	Tankönyvanalízis
Életszerűség	++	+	
Tudományos pontosság	++		
Olvashatóság	+	++	++
Érdekesség	++	+	+
Fokozatosság	+		+
Strukturáltság	++		+
Illusztráltság	++		+
Problémafelvetés	+	+	
Gondolkodásra készítés	+	+	
Tanulásirányítás	+	+	+
Önellenőrzési eszközök	+	+	+
Személyesség	+		+

Jaán Mikk áttekintése arról, hogy a tankönyvértékelési módszerek jellemzően mely minőségi összetevőt vizsgálják:

A tankönyv „mappig”-je

(Dárdai Ágnes: *A tankönyv-kutatás alapjai*. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2002. 55.p.)

Tankönyvi funkciók listázása

Funkciók	Tulajdonságok
Motiváció	Illusztráltság Érdekesség Problémák bemutatása Gondolkodásösztönző egyéb megoldások
Ismeretátadás	Érthetőség Életszerűség Tudományos pontosság
Rendszerezés	Strukturáltság
Koordináció	A többi tankönyvekkel való összehangoltság
Differenciálás	Szintezett tananyag
Tanulásirányítás Tanulási stratégiák tanítása	A tanórai és az otthoni tanulás folyamatát orientáló eszközök alkalmazása
Az önértékelés elősegítése	Az ismeretek alkalmazását gyakoroltató, illetve összefoglaló kérdések és feladatok száma és változatossága
Értékekre nevelés	Érzelmi hatást keltő eszközök száma és változatossága

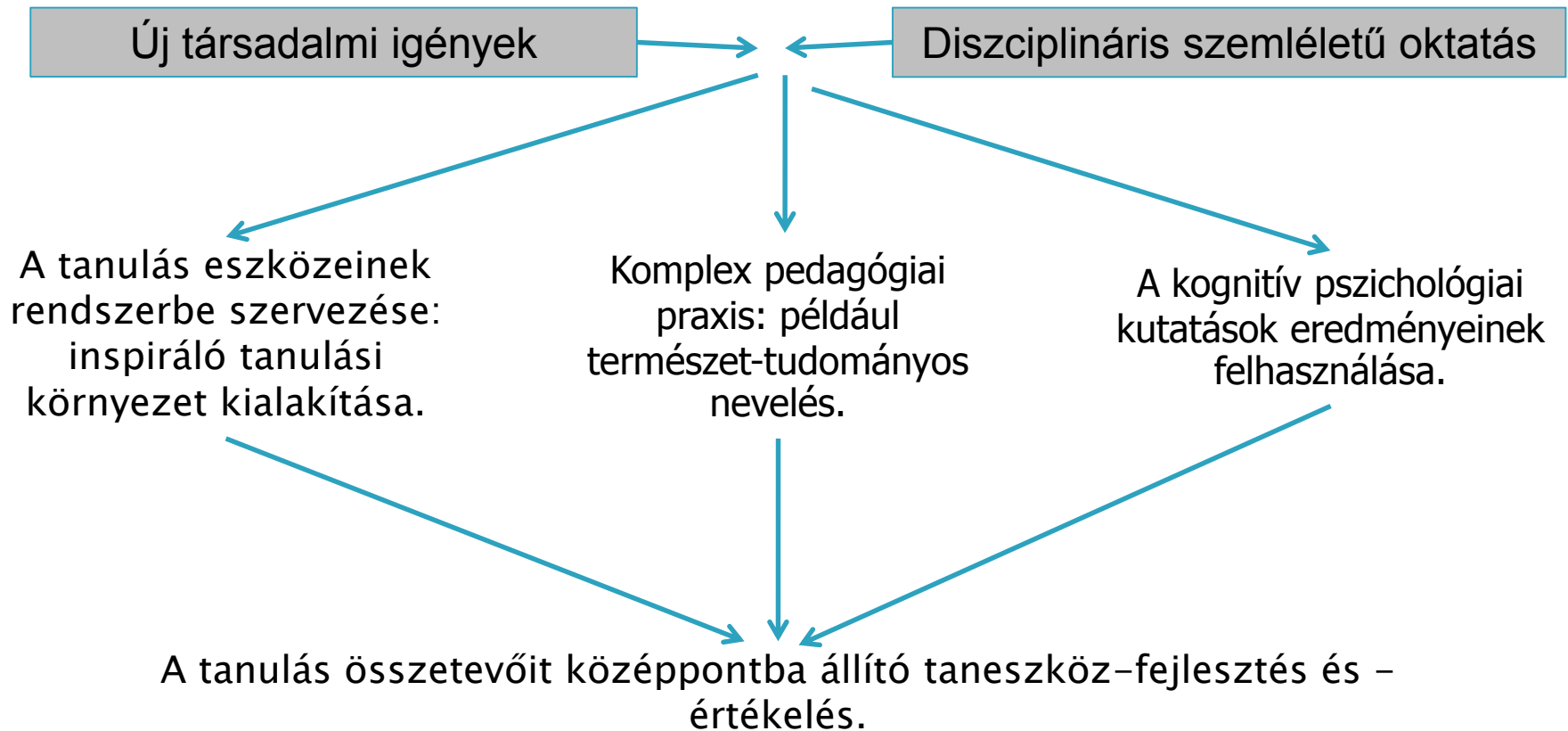
Hazai tankönyvvizsgálat 2004–2007

POZITÍV VÁLTOZÁSOK	ERŐSÍTENDŐ ELEMEEK
<p>A direkt ideológia szerepe teljesen visszaszorult. Megújult a tudáskanon: modernizálták és csökkentették a tartalmakat, ►</p>	<ul style="list-style-type: none"> – megtörtént: tankönyvi design; – várat magára: tanulhatóságot megkönnyítő módszertani szemléletváltás.
<p>A tanulók tanulás folyamatába való bevonásának, az aktív részvétel érvényesítésének igénye. ►</p>	<p>► Az igény azonban még nem eléggé elfogadott.</p>
<p>Életkori sajátosságok figyelembe vétele. ►</p>	<p>► Még egyenetlen ennek érvényesítése.</p>
<p>Erősödik a mindennapi élethez való kapcsolat (főleg a természettudományok esetén). Megjelent az egészség- és környezetvédelemre nevelés (pl: természettudományi tankönyvek).</p>	
NEGATÍV ELEMEEK	VESZÉLYEK
<p>A multiperspektivikus, kontroverzív szemlélet kevés.</p>	
<p>Előzőhöz hasonló a problémamegoldó, probléma érzékeny gondolkodás helyzete. ►</p>	<p>► A legtöbb helyen még mindig kész tudást, kész megoldásokat kínálnak a tankönyvek</p>
<p>Önálló véleményalkotásra való ösztönzés hiánya. ►</p>	<p>► Maradt a tananyag- és tanárcentrikusság</p>
<p>A társas tanulás formái még nem épültek be a tananyag kifejtése nem emészthető.</p>	
<p>Gyenge a tankönyvek tájékoztató apparátusa. ►</p>	<p>► Ez ellene hat az önálló ismeretszerzés folyamatának</p>

Problémák, eredmények összefoglalása

Problémák	Eredmények
Elavult tanítási és tanulási stratégiát közvetítenek.	Új tudományos eredmények megjelenése.
Nem segítik eléggé a tanulói aktivitást és az értelmes tanulást.	Didaktikai apparátus bővülése.
A fogalmi rendszer és a tevékenységrendszer esetleges.	Fogalommagyarázatok, kérdések, feladatok gyarapodása.
A szövegezés nehezen érthető és nehezen tanulható.	Fokozatosan tisztuló szöveghasználat.
Illusztrációk esetlegessége.	Színes tankönyvek, design.

Ellentmondások vázlatja

Tankönyvpolitika vizsgálata 2009

Nemzetközi tapasztalatok:

- ▶ A tankönyvek készítése, jóváhagyása, kiadása, iskolai kiválasztása, ára, illetve ártámogatása tipikus együttállásokat nem mutat... az egyes államok tankönyv-politikáját befolyásoló tényezők hátterében mindenütt „a közoktatás egészét érintő közös kihívások és feladatok állnak:
 - erőteljes társadalmi igény az iskolai munka javítására az alapkészségek kifejlesztése, a korszerű műveltséghez elengedhetetlen ismeretek és kompetenciák kialakítása, valamint a társadalmi esélykülönbségek kiegyenlítése terén;
 - a műveltségkép, a pedagógiai szemlélet és a pedagógiai módszerek átalakulása;
 - a digitális eszközök és ismeretanyagok megjelenése;
 - az állami kiadások csökkentésének szükségessége;
 - egyensúlykeresés a centralizáció és a decentralizáció, valamint a reformok végrehajtása és a stabilitás biztosítása között”
(Kojanitz, 2010)

Tankönyvpolitika vizsgálata 2009

Hazai tapasztalatok/ legfontosabb célok:

1. A tankönyvellátás biztonsága garantált.
2. Megfelelő a tankönyv- és tartalom kínálat, a választás és szelekció mechanizmusok működnek, bár sok az esetlegesség.
3. Tankönyvek és más tartalomhordozók szakmai és technikai minőségének biztosítása javult.
4. Tankönyvek és tartalmi szabályozók közötti kapcsolat erősödött.
5. Érvényesül számos nemzetközi tendencia.

Összegzés

- ▶ Sokoldalú és sokszínű a változás;
 - ▶ A szabályozás megbízhatósága nőtt;
 - ▶ Kompetenciaépítés, közös tanulás;
 - ▶ A tankönyvírás, kiadás professzionalizálódása
 - ▶ Ellentmondások – feszültségek továbbra is jelen vannak.
-